

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАКОРДОНОМ ТА В УКРАЇНІ**SOME ASPECTS OF THE APPLICATION OF THE INSTITUTE OF LIFE DEPRIVATION ABROAD AND IN UKRAINE**

**Скибіцький Б.А., старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Львівський торговельно-економічний університет**

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-практичних проблем питання довічного позбавлення волі, його існування, розвитку та вдосконалення, що є одним із важливих для наук кримінально-правового циклу, оскільки довічне позбавлення волі для нашої системи виконання покарань є відносно новим його видом, в наслідок чого виникає ряд питань, які потрібно в більшій мірі глибше дослідити.

Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 68 КК України.

Такий вид покарання, як довічне позбавлення волі – це найвища міра покарання в Україні, альтернативна смертній карі, яке застосовується тільки у виняткових випадках, спеціально передбачених Кримінальним Кодексом України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі завжди застосовується як основний вид покарання, признається самостійно, або у поєднанні з додатковим видом покарання. Більшість науковців вважають, що даний вид покарання є досить ефективним у боротьбі зі злочинністю в нашій державі. Натомість й на сьогодні мають місце дискусії про те, чи є покарання у виді довічного позбавлення волі відповідним альтернативним покаранням смертній карі, адже, незважаючи на те, що у більшості держав світу відмовилися від такого виду покарання, як смертна кара, але є держави, де продовжує існувати такий вид покарання. Саме тому в сучасній юридичній науці виникає необхідність науково-практичного аналізу проблем, що виникли в процесі застосування такого виду покарання як довічне позбавлення волі.

Ключові слова: злочин, вирок, вид покарання, позбавлення волі, довічне позбавлення волі, довічне ув'язнення, смертна кара, особа засудженого.

The article is devoted to highlighting one of the topical theoretical and practical problems of the issue of life imprisonment, its existence, development and improvement, which is one of the important for the sciences of the criminal law cycle, since life imprisonment for our system of execution of punishments is a relatively new type of it, in as a consequence of which a number of questions arise that need to be investigated more deeply. Life imprisonment is the highest degree of punishment in our country, a kind of alternative to the death penalty, which is imposed only in exceptional cases for the commission of particularly serious crimes. This type of punishment is always applied as the main one, it can be imposed both independently and in combination with additional punishments.

Life imprisonment is established for the commission of particularly serious crimes and is applied only in cases specifically provided for by the Criminal Code of Ukraine, if the court does not consider it possible to apply imprisonment for a certain period.

Life imprisonment does not apply to persons who have committed crimes under the age of 18 and to persons over the age of 65, as well as to women who were pregnant at the time of the commission of the crime or at the time of sentencing, as well as in the case, provided for in Part 4 of Art. 68 of the Criminal Code of Ukraine.

Such type of punishment as life imprisonment is the highest measure of punishment in Ukraine, an alternative to the death penalty, which is applied only in exceptional cases, specifically provided for by the Criminal Code of Ukraine, if the court does not consider it possible to apply imprisonment for a certain period. Life imprisonment is always used as the main type of punishment, assigned alone or in combination with an additional type of punishment. Most scientists believe that this type of punishment is quite effective in the fight against crime in our country. On the other hand, even today there are discussions about whether the punishment of life imprisonment is a suitable alternative punishment to the death penalty, because, despite the fact that in most countries of the world such type of punishment as the death penalty has been abandoned, there are countries where this type of punishment continues to exist. That is why in modern legal science there is a need for a scientific and practical analysis of the problems that arose in the process of applying such a type of punishment as life imprisonment.

Key words: crime, sentence, type of punishment, deprivation of liberty, life imprisonment, life imprisonment, death penalty, person of the convicted person.

В українську систему кримінальних покарань довічне позбавлення волі, як вид кримінального покарання впроваджене Законом України. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року. Цей Закон України доповнив Кримінальний кодекс України 1960 р. статтею 25², де зазначалося, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжкого злочину і застосовується у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважатиме за можливе призначити позбавлення волі на певний строк. Покарання у виді довічного позбавлення волі не застосовувалося до осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку.

У Кримінальному кодексі 1960 р. довічне позбавлення волі було передбачено за п'ять злочинів, що були

пов'язані, здебільшого з умисними посяганнями на життя особи, а також за вісімнадцять військових злочинів, що вчинені у воєнний час або у бойовій обстановці, чи пов'язані з умисним вбивством [15, 195].

Кримінальний кодекс України 2001 року – встановив покарання у виді довічного позбавлення волі. Частина 1 ст. 64 згаданого Кримінального кодексу зазначено, що «довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк» [1].

Сьогодні немає однозначної наукової відповіді на ряд запитань щодо застосування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі в кримінально-правовому і кримінально-виконавчому аспектах. Проблема інституту кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі в науці кримінального та кримінально-

виконавчого права, є однією з мало розроблених серед інститутів юриспруденції України.

В тій чи іншій мірі, свій внесок в дослідження проблем інституту довічного позбавлення волі зробили такі науковці, як В. В. Сташис, В. О. Навроцький, В. Я. Тацій, В. І. Борисов, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, О. М. Литвак, В. Т. Маляренко, А. А. Музика, В. П. Тихий, П. Л. Фріс та ін. Та все ж аналізуючи загально-правові тенденції гуманізації виконання покарання у виді довічного позбавлення волі та доцільності звільнення від даного виду покарання, не одержали достатньої кількості аргументів.

Покарання у виді довічного позбавлення волі – це відносно новий та специфічний вид кримінального покарання вітчизняної науки та законодавчої системи. Запровадження даного виду покарання зумовлено пошуком альтернативної заміни покарання у виді смертної кари. Необхідно зробити акцент, що здебільшого в міжнародному законодавстві, як окремий конкретний вид кримінального покарання відсутнє довічне позбавлення волі [14, 31].

У Кримінальному кодексі України немає визначення довічного позбавлення волі. Аналізуючи зміст ст. ст. 50, 63, 64, а також ряду статей Особливої частини КК України, де передбачено таке покарання, можна дійти висновку, що даний вид – це захід примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, що визнана винною у вчиненні умисного особливо тяжкого злочину та полягає у позитивній ізоляції засудженого від суспільства шляхом тримання його у спеціально призначених для цього кримінально-виконавчих установах.

Наприкінці ХХ століття виникають розробки, що пов'язані з питаннями виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, але такі питання мали здебільшого не науковий, а суспільний характер.

Існуючий на сьогодні міжнародний досвід щодо системи відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та застосування до засуджених прогресивної системи відбування покарання, заслуговує на увагу в деяких країнах Європи. Необхідно зазначити, що не всі держави світу серед видів кримінальних покарань мають, такий вид покарання, як довічне позбавлення волі. Зокрема для прикладу в Португалії даний вид покарання був скасований Конституцією 1989 року (ст. 30 (1)). Також довічне позбавлення волі відсутнє в конституціях деяких північноамериканських країн (Бразилія). У кримінальних кодексах Словенії та Норвегії також не передбачено такого виду покарання, як довічне позбавлення волі. Натомість, за особливо тяжкі злочини судами призначаються тривалі, але визначені терміни позбавлення волі. На практиці, в країнах Європи лише невелика кількість осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, відбувають покарання у виправних закладах до кінця свого життя [10, 268].

В багатьох розвинених країнах застосовується помилування до довічно засуджених. Досвід показує, що лише невелика кількість осіб залишаються у місцях позбавлення волі до кінця свого життя, натомість більшість засуджених дотримуючись певних умов можуть розраховувати на дострокове звільнення.

Також потрібно зазначити, що різні терміни відбування даного виду покарання. Наприклад, в Швеції – 9 років, Англії та Уельсі – 14,4 років, Франції – 18 років, Данії і Нідерландах – максимально 20 років, Італії – 21 рік, Фінляндії – від 10 до 15 років, Угорщині – від 15 до 30 років, Хорватії – від 20 до 40 років. Кількість засуджених осіб на «довічно» серед загальної маси засуджених в країнах світу також досить різна. Зокрема – Ісландія 1 %, Франція – 1,6 %, Угорщина – 1,9 %, Швеція – 2 %, Фінляндія – 2,2 %, Австрія – 2,9 %, Італія – 3 %, Туреччина – 4,4 %, Англія і Уельс – 6,02 %, Шотландія – 11,2 %, Північна Ірландія 20 % [11, 124].

У тих країнах, в законодавстві яких передбачено такий вид покарання, як довічне позбавлення волі, як правило

існує механізм розгляду поданих на перегляд вироків після відбуття певного мінімального строку покарання, що встановлений законом, зокрема Ірландії – 7 років (за винятком деяких видів вбивства); Швеція – 10 років; Данія, Фінляндії, Кіпр – 12 років; Австрія, Німеччина, Бельгія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург, Республіка Македонія, Монако – 15 років; Франції – 18 років (30 років – за певні вбивства); Болгарія, Чехія, Греція, Україна, Угорщина, Румунія, Вірменія – 20 років; Польща, Словаччина, Словенія, Латвія, Албанія, Грузія, Азербайджан – 25 років; Італія – 26 років; Естонія, Молдова – 30 років. [18, 27].

Покарання у виді довічного позбавлення волі у багатьох країнах, особам, визнаним винними у скоєнні умисного вбивства, звалтування, озброєного грабежу, нанесенні тяжких тілесних ушкоджень, підпалу, викраденні людей – призначається автоматично.

Після відміни такого покарання, як смертна кара у країнах Східної та Західної Європи, як наслідок більша кількість злочинців засуджуються до покарання у виді довічного позбавлення волі. Особливо це досить помітно у Великобританії, Канаді та Швеції [48, 25].

В законодавстві Німеччини, визначено, що покарання у виді довічного позбавлення волі може бути призначено за певні найбільш небезпечні злочини, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу. Зокрема – до таких злочинів належать: підготовка до агресивної війни, державна зрада, вбивство, вбивство з особливою жорстокістю, розбій, зі смертю потерпілого, геноцид, тощо. [5, 25].

В законодавстві Німеччини межі покарання на певний строк визначені від одного місяця до п'ятнадцяти років (г 38). Також, можна додати, що в ст. 47 Кримінального кодексу Німеччини містяться особливі приписи щодо можливості призначення позбавлення волі на невеликий термін тільки у виняткових випадках. Особлива частина Кримінального кодексу ФРН визначає ряд кримінальних правопорушень за які може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення.

Країни, які є членами ООН, здебільшого дотримуються рекомендацій про незастосування смертної кари щодо неповнолітніх осіб, які скоїли тяжкі чи особлива тяжкі злочини за які передбачено такий вид покарання. Водночас дана норма була прийнята не у всіх країнах. Також слід сказати про те, що Організація Міжнародної амністії дає перелік держав, які встановлюють 18-річний вік, з якого може бути призначена смертна кара (72 країни). Можна стверджувати, що вісімнадцять років – це саме той міжнародний мінімальний стандарт віку, при досягненні якого можливе застосування смертної кари, або довічного позбавлення волі [12, 124]. Тут не потрібно забувати про те, що психіка неповнолітньої особи, ще не зміцніла, особистість не сформувалася остаточно, тому пред'являти до такої особи такі ж вимоги, що й до дорослої особи, не зовсім справедливо.

Смертна кара також не застосовується у більшості країн світу і до вагітних жінок. Наприклад у Кувейті, смертна кара жінці, яка є вагітною, автоматично замінюється довічним позбавленням волі.

Виходячи, з вищенаведеного помітно те, що вимоги до застосування окремих елементів прогресивної системи виконання кримінальних покарань та інституту довічного позбавлення волі зокрема, в Україні є більш суворіші ніж в інших державах [5, 5].

Отже, довічне позбавлення волі – належна альтернатива смертній карі, що звичайно відповідає насамперед принципу гуманізму в системі призначення та виконання кримінальних покарань, а також поведження із засудженими до такого роду покарань. Загальна декларація з прав людини містить принцип поваги до прав людини, і беззаперечно застосування довічного позбавлення волі до засуджених залишає їм визначальне право на життя, на відміну від смертної кари. Ще одним досить важливим

аргументом на користь впровадження та розвитку інституту довічного позбавлення волі є «час», який згодом, як показує світова практика, дає можливість встановлювати

нові факти в кримінальному провадженні, що в свою чергу призводить до з'ясування факту несправедливо засуджених, іншої форми вини, декриміналізації злочину тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. Ст. 1-132.
2. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344-354.
3. Бурда С. Я. Покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні: шлях до гуманізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 279-288.
4. Бурда С.Я. Покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні: шлях до гуманізації (порівняльний аналіз). Тенденції розвитку юридичної науки в XXI столітті: всеукраїнська науково-практична конференція до Дня науки (22 травня 2014 р.). С. 25-26.
5. Гончарук О.В. Деякі питання застосування інституту довічного позбавлення волі у кримінальному праві держав-членів Європейського Союзу. *Право України*. 2012. № 34. С. 24-28
6. Дейнега М. Проблемні аспекти правового регулювання відбування покарання у виді довічного позбавлення свободи. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право*. 2016. Вип. 243. С. 213-221.
7. Журавський В. С. Діалектика довічного позбавлення волі: сутність та форма гуманізації кари. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 75-81.
8. Кабанов О. М. Особистість засудженого та соціально-психологічні особливості відбування довічного позбавлення волі. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право». 2018. Вип. 28. С. 121-131
9. Кирись Б. О. Зарубіжний досвід застосування довічного позбавлення засудженого свободи. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 98-102.
10. Кирись Б. О. Покарання, що полягає у довічному позбавленні засудженого свободи, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 267-270.
11. Коломієць Н. В. Щодо застосування умовно дострокового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 3. С. 177-182.
12. Лапицька М. В. Досвід виконання покарання у виді довічного позбавлення волі у зарубіжних країнах. Тенденції розвитку юридичної науки в XXI столітті: всеукраїнська науково-практична конференція до Дня науки (22 травня 2014 р.). С. 24-26.
13. Мостепанюк Л.О. Відбування довічного позбавлення волі в Україні та за кордоном: проблеми і перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 5. С. 121-125.
14. Рудник В.І. Проблеми безпеки в місцях позбавлення волі». Безпека людини, суспільства, держави: правові, криміналістичні і психофізіологічні засади: V міжнародна науково-практична конференція (17 листопада 2015 р.). С. 29-32.
15. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 4те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.